

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10783568>

## AJRASHGAN OILALARDA O'SMIRLAR XULQ-ATVORIDAGI O'ZGARISHLAR

**Jo'rayev Farrux Ma'ruf o'g'li**

Termiz Davlat universiteti, Ijtimoiy fanlar fakulteti, Psixologiya kafedrası

Psixologiya (Faoliyat turlari bo'yicha) yo'nalishi 1-kurs magistranti

[jorayevf74@gmail.com](mailto:jorayevf74@gmail.com)

**Karayeva Yulduz Xushbaqovna**

Ilmiy rahbar: p.f.f.d., (PHD)

### ANNOTATSIYA

*O'smirning salbiy va ijobiy deviant xulq-atvorining shakllanishiga hozirda ko'p yuz berayotgan oilalarda ajrim holatining o'rni va ahamiyati ko'rib chiqiladi.*

**Kalit so'zlar:** oila, psixologiya, ota-onaning ajralishi, o'smir, shaxslararo rivojlanish, jamiyat.

### ABSTRACT

*The role and importance of the state of separation in families, which are currently common in the formation of negative and positive deviant behavior of a teenager, is considered.*

**Keywords:** family, psychology, parental divorce, teenager, interpersonal development, society.

### АННОТАЦИЯ

*Рассмотрены роль и значение распространённых в настоящее время состояний сепарации в семье в формировании негативного и позитивного девиантного поведения подростка.*

*Ключевые слова: семья, психология, развод родителей, подросток, межличностное развитие, общество.*

## **KIRISH**

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bolalarning shaxsiyatiga asosan ularning oilaviy muhiti ta'sir qiladi. So'rov natijalariga ko'ra, uchdan biridan ko'proq o'smirlar o'zlarining shaxsiyatida ota-onalari ajrashgandan keyin katta o'zgarishlar boshidan kechirganiga ishonishadi. 50% dan ortiq respondentlarning fikricha, to'liq ota-onadan bo'lgan bolalar oilalarda otalik va onalik muhabbati yo'q.

Hozirgi kunda ko'pchilik ota-onalar uchun eng muhim narsa bu o'z farzandlarini ajralishlardan saqlab qolish, ya'ni ular ko'proq farzandining kelajagi uchun turmush o'rtog'i bilan ajrashishdan vos kechishadi. Chunki ular farzandining sog'lom muhitda tarbiya olib ulg'ayishini xohlashadi. Lekin ba'zilar esa aksincha, ular baxtsiz oilada ulg'aygandan ko'ra ota-onasini ajrashishini xohlashadi. Har kun ixtiyorlik bilan ota-onasining janjallashganini ko'rgandan ko'ra ajrashish bunga yaxshi yechim deb ham hisoblashadi. Har qanday voqealardagi og'ishlar mutlaqo tabiiy jarayondir, ayniqsa jamiyat kabi murakkab organizmga xosdir. Albatta, ba'zi og'ishlar jamiyat uchun halokatli va salbiy, boshqalari esa, ijobiy, aksincha, uni yaxshilashi mumkin.

Oila tuzilishining to'liq emasligidan ta'sirlangan o'smirlar ko'proq sezgir bo'lib, ijtimoiylashuvdan o'zlarini olib qochadilar. Uzoq vaqt davomida sog'lom shaxsiyat o'zgaradi, introvert shakllanadi, orqaga chekinish va pastlik xarakteri asta-sekin shakllana boradi. Bu xususiyatlar jamoatchilik tomonidan to'liq bo'lmagan oilalar farzandlarida uchraydi deya tushuniladi.

## **MUHOKAMA VA NATIJALAR**

Asosan to'liq bo'lmagan oila farzandlaridagi shaxsiy nuqsonlarni uch toifaga bo'lish mumkin:

1. Introvertsiya va sustkashlik. Ota-onalar ajrashgandan keyin, oilaning iqtisodiy sharoitlarining o'zgarishi, tarbiyadagi o'zgarishlar va uzoq muddatli janjal uchun javobgarlik bolalarning kamchilik kompleksining barcha muhim sabablari. Ota-

onalarning munosabati o'smirlarni keraksizday his qilishiga sabab bo'ladi va men oiladan ketsam oilam yana uyg'unlashishi mumkin deb hisoblaydi. Shuning uchun, bunday bolalarda suitsidgamoyillik g'oyalari shakllangan bo'ladi.

2. Depressiya va befarqlik. Ba'zi o'smirlar otasi yoki onasini yo'qotishni juda og'riqli qabul qiladi. Bunday kata o'zgarish tufayli yok iota-onalarining ma'suliyatsizligi tufayli ularning miyalarida bezovtali kayfiyat shakllanadi. Qachonki ular hamjihat va to'liq bo'lgan oila farzandlarini ko'rganda o'zlarini nohaq va noqulay his qiladi. Va bu vaqt o'tishi bilan ularning o'zlarining tengdoshlariga qaraganda shijoatsiz, umumiy kamchiliklar. beparvolikning namoyon bo'lishi, o'z qobig'ida o'ralgan va ijtimoiy mashg'ulotlardan o'zini tortish kabilarga sabab bo'lishi mumkin.

3. Achchiqlanish va dushmanlik. Ayrim oilalarda ota-ona va bolalar bir-biriga dushmandek go'yo. O'smirlar ota-onalarining befarqligi va tinimsiz janjallaridan nafratlanadi. Bunday holatlar vaqt o'tishi bilan o'smirlarning psixologik nosog'lom rivojlanishiga olib kelishi mumkin, va bu narsa ularning jamiyatga va maktabga nisbatan norozi kayfiyatni shakllantiradi. Bundan tashqari ular o'zlarining salbiy hissiyotlarini tomonlarini umuman aloqasi bo'lmagan odamga ko'rsata boshlaydi, misol uchun maktabdagi sinfdoshlari bilan urushish kabi. Uzoq muddatda bolalarning ijtimoiy rivojlanishi noqulay sharoitlarga duch keladi va ularning xarakter asabiy va ta'sirchan bo'lib qoladi.

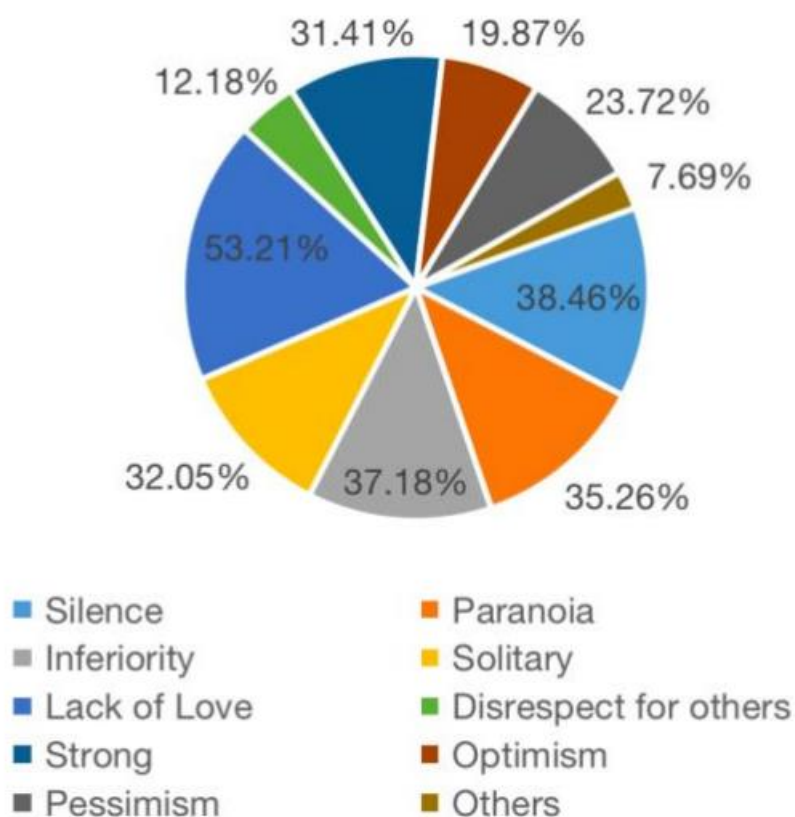
Oilalar o'smirlarga hissiy yordam beradi. To'liq bo'lmagan oilalar bilan solishtirganda, uyg'un buzilmagan oilalar bolalarning xarakterini optimal tarzda shakllantirishda oilaviy funktsiyalarni bajarishlari mumkin. Hissiy qo'llab-quvvatlashning yo'qolishi o'smirlarga ijtimoiy, hissiy va kognitiv ta'sir ko'rsatadi, jumladan, lekin ular bilan cheklanmasdan, akademik muammolar, depressiya, tashvish, izolyatsiya va isyon holatlaridam uchrab turadi.

O'ziga qaram va introvert shaxs shakllangandan so'ng, bu to'liq bo'lmagan o'smirlar sukunat va o'zini past baholaydigan xususiyatlarga ega bo'ladi. Natijada, maktab tadbirlarida qatnashganda, ular jamoa a'zolari bilan yaxshi muloqot qila olmaydi va muammolarni hal qilishda hamkorlik qila olmaydi. Uzoq muddatda ular

korporatsiyaning ma'nosi va ruhini yo'qotadilar va ularning potentsial yetakchilik qobiliyatlari rag'batlantirilmasligi mumkin.

Bundan tashqari, eksperiment natijalariga ko'ra, ko'pchilik yolg'iz o'smirlar boshqalarni hurmat qilmasligiga ishonishadi. Introvert shaxs ularning ijtimoiy doirasining asta-sekin qisqarishiga olib keladi, boshqalar bilan muloqot qilish imkoniyatidan mahrum bo'ladi va buzilgan oila tuzilishi bolalarning hissiy intellektini rivojlantirishga yordam bermaydi.

Buzilmagan oilalardagi bolalarning 60% dan ortig'i to'liq ota-ona oilasidagi o'smirlarda hech qanday aloqa to'siqlari yo'q deb o'ylashadi. Shunga qaramay, ikkita ota-ona oilasi farzandlarining qolgan 39,22 foizi to'liq ota-ona oilasidagi o'spirinlarning asosiy muloqot to'siqlari - bu introversiya, past darajadagi kompleks, zaiflik, tan olinishga intilish, ishonchsizlik, past IQ, qarama-qarshi jins vakillari va tengdoshlari bilan muloqotda mustaqil fikr yo'q deya talqin qilinadi.



**1-rasm. Ajrashgan oilalarda yashovchi o'smirlarning shaxsiy harakterlari.**

Umuman olganda, muloqotda yaxshi bo'lmagan odamlar introvert, sezgir va o'zini kamsituvchi odamlar ekanligiga ishonishadi. Respondentlarning 50% dan ortig'i yolg'iz oiladagi o'smirlarning eng aniq xususiyati bu sevgining yetishmasligi deb o'ylagan. Respondentlarning qariyb 30 foizi to'liq ota-ona oilasi farzandlari nafaqat jim, paranoyak, o'zini o'zi kamsitgan, balki kuchli ham deb hisoblagan. Bu yerda muloqot qilishda yaxshi bo'lmagan odamlarning xususiyatlari, asosan, to'liq ota-ona oilalari farzandlari bilan mos keladi, shuning uchun biz to'liq ota-onali oilalarning aksariyat bolalari muloqotda yaxshi emasligini da'vo qilishimiz mumkin. Bundan tashqari, aholining 67,32 foizi oila ijtimoiy munosabatlarga ta'sir qiladi, demak, ota-onaning ajrashishi bolalarning ijtimoiy munosabatlariga, shaxslararo munosabatlariga ta'sir qilishi haqiqat.

Bundan tashqari, qarama-qarshi jinsdagi ota-onalar bilan yashaydigan o'smirlar (masalan, onasi bilan yashaydigan o'g'il bola) gender roli identifikatori bilan bog'liq muammolarga duch kelishi mumkin. Aniq gender roli identifikatori odamlarni o'zlarining gender xususiyatlariga muvofiq yo'l tutishga majbur qiladi, bu bolalarning gender rolining noaniq idroki ularni g'alati va oddiy odamlardan farq qiladi. Noyob belgilar ularni begonalashtirishga va jamiyatning asosiy oqimi tomonidan qabul qilinmasligiga olib keladi.

Albert Banduraning ijtimoiy ta'lim nazariyasiga ko'ra, o'rganish ijtimoiy kontekstda sodir bo'ladigan kognitiv jarayon bo'lib, u faqat kuzatish yoki to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatma orqali sodir bo'lishi mumkin, hatto vosita ko'payish yoki to'g'ridan-to'g'ri mustahkamlash bo'lmasa ham. O'z rolini taqlid va o'zaro ta'sir orqali bajarishni o'rganish mumkin bo'lgan kattalarning etishmasligi o'smirlarni noto'g'ri yo'lga qo'yishi va chekish va ichish kabi yomon odatlarni rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, bolalar noto'g'ri moslashishga duch kelishlari mumkin. Ota-onalarning rahbarligisiz ular stressni yengish yoki noqulay muhitga moslashish qobiliyatini o'rgana olmaydilar.

## XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ota-onaning ajralishi o'smirlarning shaxslararo munosabatlariga ko'p jihatdan ta'sir qiladi, jumladan, ularning shaxsiyati, ijtimoiy qobiliyati va munosabatlarga bo'lgan qarashlari o'zgaradi.

Birinchidan, ota-onalar ajrashgandan so'ng, bolalarning sog'lom shaxsiyati o'zgaradi va asta-sekin introvert, chekinish va pastlik kompleksini shakllantiradi. Bu xususiyatlar bolalarning ijtimoiy qiyinchiliklarini yanada kuchaytiradi: bolalar asta-sekin jim bo'lib, pastroq, odobsiz bo'lib, muloqot qilishdan bosh tortadilar. Asta-sekin ularning muloqot doirasi qisqaradi, hamkorlik qilish qobiliyati zaiflashadi va potentsial etakchilik qobiliyati o'rganilmasligi mumkin.

Ikkinchidan, bitta ota-onasiz oila tuzilishi to'liq emas. Rollarni taqlid qilish va o'zaro munosabat orqali o'ynashni o'rgana oladigan kattalarning yo'qligi o'smirlarni noto'g'ri yo'lga tushib, yomon odatlar paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, bolalar noto'g'ri moslashishni boshdan kechirishi mumkin, jumladan, noto'g'ri gender roli identifikatori va zaif ijtimoiy moslashuv.

Nihoyat, oilaning ajralishi, yolg'iz ota-onaning farzandlarini ayniqsa bezovta va xafa qiladi. Bu tuyg'u ularning munosabatlar va nikoh haqidagi o'ziga xos qarashlarida aks etadi. Shu sababli, yolg'iz oilalarning ko'plab farzandlari turmush qurishni xohlamaydilar, bu ularning noaniqligi va kelajakka ishonchsizlik natijasidir.

Dialog rag'batlantiriladi va kundalik hayotning bir qismidir. Bu bolalarni o'rgatish va ijtimoiylashtirish vositasidir. To'liq bo'lmagan oilada ota-ona rolining etishmasligi fikr, his-tuyg'u va hissiyot kabi mavzularni aylantirish imkoniyatlarini yo'qotishi mumkin.

So'rov ma'lumotlariga ko'ra, Shanxay kabi birinchi darajali shaharlardan kelgan respondentlarning aksariyati to'liq ota-ona oilalaridagi o'smirlar uchun maktablar va jamiyatning himoya va yo'l-yo'riq choralari yomon deb o'ylashadi, ikkinchi va uchinchi darajali shaharlardagi respondentlar esa odatda shunday deb o'ylashadi. bu choralar yaxshi. Olimlarning fikriga ko'ra, yolg'iz oilalardagi bolalarning shaxslararo muammolarini hal qilish strategiyalari quyidagilardan iborat:

1. To'liq ota-onaning oila tarbiyasiga e'tibor berish;
2. Maktab ta'limining ilmiyligini oshirish;
3. Ijtimoiy ta'minotni yaxshilash.

Biroq, ko'plab ishtirokchilar, yolg'iz oila farzandlariga haddan tashqari himoya yoki yo'l-yo'riq berilmasligi kerak, deb hisoblashadi. Bunday bolalarga "ajrashgan oila" degan belgi qo'yilmasligi kerak. Ularga maxsus choralar ko'rish teskari ta'sir ko'rsatadi, bu esa ko'proq autistik shaxsga olib keladi.